

Львова Олена Леонідівна,
*старший науковий співробітник відділу
теорії держави і права Інституту
держави і права імені В.М. Корецького
НАН України, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У Преамбулі Конституції України 1996 р. проголошено, що Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями». Зазначене посилює фокус на національній ідентичності, що, за словами М. Козловець, сприяє усвідомленню нацією своєї сутності, тотожності й цінності [1, с. 439].

Щодо змісту поняття «національно-правова ідентичність», то в науковій літературі наголошується, що це той стан самовизначення нації як повноцінного суб'єкта права, який базується на правовій традиції, державотворчій дійсності та цивілізаційній перспективі [2, с. 163].

Нація, яка усвідомлює власну ідентичність як непересічність, неповторність, оригінальність у державно-політичному вимірі, здатна сформулювати правову систему, що теж буде характеризуватися такими властивостями. Усвідомлення правової ідентичності передбачає відкрите, обґрунтоване запозичення досвіду світової спільноти щодо питань правотворення, втілення прогресивних ідей у правове поле держави на основі єдності, паритету у взаємовідносинах, а не домінування запозичених ціннісно-правових ідеалів, що може призвести до втрати національної самобутності української правової системи [3]. З огляду на зазначене слід згадати, що за час війни в Україні у сфері правотворчості відбуваються руйнівні для нашої нації речі, як-то – намагання легалізувати одностатеві стосунки, скасування Закону України «Про захист суспільної моралі» і т. п.

М. Шульга наголошує, що кожна національна ідентичність визначається власними цінностями, в свою чергу руйнування цих цінностей порушує політичний процес і, як наслідок, сам процес демократії. Ствердження власної ідентичності та захист національних цінностей є необхідною умовою існування демократичної держави. Лише усвідомлення своєї національної ідентичності створює можливості для діалогу з іншими ідентичностями. Сучасна криза демократичного суспільства – це криза демократичних цінностей. Дослідники спостерігають парадокс: з одного боку – руйнування каскаду загальних цінностей на користь індивідуалізму, просування множинної ідентичності, що в свою чергу суперечить формуванню будь-якого загального інтересу; з іншого боку – світова тенденція глобалізації, створення міжнародних інституцій (ЄС) що примусово нав'язують наднаціональні цінності, які можуть суперечити з

цінностям національним [4, с. 14]. Тож нині спостерігається слабкість ціннісно-ідеологічного фундаменту, на якому б будувалася правова політика держави. Втім серед конституційних засад утвердження національної ідентичності, окрім згаданої вище Преамбули Конституції України, є принцип верховенства права, визначений ст. 8 Конституції, суть якого спирається на розуміння права, яке інтегрує в себе, окрім законодавства, «...й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо» [5].

Тобто, мораль, звичаї і традиції як соціальні норми, що ідентифікують українську націю, можуть опинитися поза національним законодавчим полем, що є вельми небезпечним, особливо з огляду на те, що російський агресор багато років намагається знищити не лише українську культуру, а й цілеспрямовано здійснює геноцид нашої нації, про що свідчать жахливі наслідки війни.

Утім на захист національної ідентичності став прийнятий 13 грудня 2022 року Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [6] (далі по тексту – Закон), ст. 3 якого встановлює правову основу державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, якою, зокрема, є Конституція України. Зокрема, п. 2 ст. 4 Закону визначає основні завдання державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, серед яких: формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності.

У відповідності до змісту конституційного принципу верховенства права, ціннісними орієнтирами утвердження української національної та громадянської ідентичності, згідно п. 3 ст. 6 Закону, визнаються: соборність – єдність, неподільність усіх територій України, духовна єдність українців; самобутність українського народу, яка визначається його історією, культурою, традиціями та українською мовою; гідність – відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій, усвідомлення власної ваги та громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві.

Дані цінності визначають зміст і суть національної ідентичності, яка має віддзеркалюватися у правовій площині, у характері нормативно-правових актів, які приймаються. На жаль, сучасні глобалізаційні тенденції у напрямі адаптації українського законодавства до законодавства інших країн часто нівелюють українську самобутність, особливо з огляду на поширювані останнім часом гасла потреби боротьби із стереотипами і навіть встановлення покарання за так звану дискримінацію. Як підкреслює А. Романова, «значна кількість людей керуються внутрішніми переконаннями про добро і зло, а не страхом перед можливими санкціями. Це свідчить про високий рівень розвитку правової та суспільної свідомості як певного «критерію» балансу і гармонії між нормами позитивного і природного права. У воєнний час значно зростає роль природного права в суспільстві, адже саме завдяки високому рівню духовно-морального розвитку людина здатна у кризові періоди суспільного розвитку не втратити ціннісні вектори правомірної поведінки, а суспільство – не маргіналізуватися» [3].

Тож доречно процитувати пп. 17 п. 7 ст. 1 Закону, який визначає українську національну ідентичність як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [5].

Отже, утвердження національно-правової ідентичності українського народу наразі перебуває під загрозою з огляду на такі виклики: 1) військову агресію, яка направлена на знищення української нації як такої з її історією, культурою, традицією, духовністю; 2) жвавий процес беззастережного дублювання непритаманних українському суспільству деяких європейських моделей життя та сім'ї, що призводить до порушення прав окремої людини з її уявленням про добро та зло, про власну ідентичність, належність, до руйнації української самобутності, її ціннісно-правового фундаменту, що стає загрозою національній безпеці України.

Список використаних джерел

1. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
2. Ковальчук В. Національно-правова ідентичність та її роль в умовах конституційної трансформації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (32). 2021. С. 159-166.
3. Романова А.С. Національна ідентичність у праві в кризовий період розвитку суспільства. Фаховий електронний науково-практичний журнал *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: Право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/issue_3_2022_title/issue_3_2022_title
4. Шульга М.В. Криза демократичних цінностей у процесі формування національної ідентичності. *Проблема ідентичності в XXI столітті*. Зб. наук. праць студентів, аспірантів на викладачів. 15 жовтня 2020 р. Київ, 2020. 94 с.
5. Рішення Конституційного Суду України N 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України 2834-IX від 13.12.2022. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>